

ERKKI K. LAITINEN

MARTTI SAKSALAN ELÄMÄN RIKKAUS JA SURUJEN SUMMA

MARTTI SAKSALAN ELÄMÄN RIKKAUS JA SURUJEN SUMMA

Tämä kirja on omistettu kaikille lahtelaisille ja erityisesti anttilanmäkeläisille, joiden mielessä Martti Saksalan, mystisen Saksalan maisterin, muisto elää.

***”Niin pieni ihmissydän on, niin avara ja pohjaton. Se kätkee suuret unelmat ja vihan, lemmen maailmat. Riemujen rikkaus ja surujen summa, onnekas rakkaus ja tuskakin tumma syömmehen pienehen mahtua voi, onnea, iloa, oi.”* (Pieni sydän, san. Tatu Pekkarinen (1939)).**

Erkki K. Laitinen

**MARTTI SAKSALAN ELÄMÄN RIK-
KAUS JA SURUJEN SUMMA**

© 2020 Erkki K. Laitinen

2. laajennettu painos

Kustantaja: Vaasan Yritysinformaatio Oy, Vaasa

Valmistaja: Books on Demand GmbH, Norderstedt, Saksa

ISBN 978-951-96324-8-3

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	5
Esipuhe	7
1. Johdanto.....	9
2. Iso-Saksalan sukutila.....	14
2.1. Saksalan suku.....	14
2.2. Iso-Saksalan tila	21
3. Martti Saksalan perhe.....	29
3.1. Vanhemmat.....	29
3.2. Sisarukset	35
4. Ylioppilaaksi ja yliopistoon	41
5. Kokemäen tietopuolisessa meijerikoulussa	55
6. Kirjeitä Kokemäeltä työnjohtajalle.....	63
7. Avioliitto ja pikainen ero	72
8. Maata puolustamassa tai sitten ei.....	86
9. Ellin ja Tyynen kanssa	92
9.1. Maalaiselämää keskustassa	92
9.2. Iso-Saksalan kaksi naista.....	100
9.3. Saksalan maisteri.....	103
10. Kuolema vinttikamarissa.....	113
11. Martti Saksalan perintö.....	120
12. Surujen summa	131
Lähdeluettelo	138
Liite: Maisterin postikortteja vuodelta 1936.....	145

Esipuhe

Saksalan maisteri, Martti Elias Saksala oli mystinen mies. Hän eli suuren osan elämänsä ja kuoli Anttilanmäellä, lähellä Lahden rautatieasemaa Iso-Saksalan päärakennuksessa osoitteessa Anttilankatu 1. Tutustuin lapsena maisteriin ja ihmettelin kovasti hänen kimeää ääntään, resuisia vaatteitaan ja persoonallista luonnettaan. Saksalan maisteri oli niin merkittävä mies, että hänestä on tehty näytelmä, joka on esitetty - tietysti Anttilanmäen kyläteatterissa. Kun ikäännyin, mielenkiintoni Saksalan maisteria kohtaan ei vähentynyt, vaan pikemminkin kasvoi. Mikä sai rikkaan miehen köyhistelemään, elämään vaatimattomassa ullakkokamarissa ja käyttämään resuisia vaatteita keskustan kaupoissakin?

Tämä maisterin lyhyt elämäntarina oli monessa mielessä hyödyllinen kirjoittaa – ainakin minulle henkilökohtaisesti. Se antoi vastauksia moniin minua askarruttaneisiin kysymyksiin ja avasi minulle maisterin persoonallisuutta ja käyttäytymistä uudella tavalla. Uskon ymmärtäväni nyt häntä ja hänen elämänsä paremmin. Toivon myös, että tarinan lukijat saavat sen perusteella uusia näkemyksiä tuon rikkaan ja yksinäisen miehen elämään – ja ylläpitävät hänen rikasta muistoaan Anttilanmäellä.

Kirjan kirjoittamiseen ovat vaikuttaneet monet henkilöt, jotka ovat auttaneet maisteria koskevien tietojen keräämisessä. Haluan erityisesti mainita veljeni Eeron, joka tunsu maisterin suhteellisen hyvin ja kertoi hänestä monia hauskoja juttuja. Toinen tärkeä henkilö matkan varrella oli Lahden kaupunginmuseon museoamanuenssi Päivi Taipale, joka oli innostunut aihepiiristä ja tuki minua monilla eri tavoilla, erityisesti maisterin jäämistön läpikäynnissä. Hän myös kommentoi ansiokkaasti käsikirjoitusta ja teki useita korjaus ehdotuksia. Hänen lisäksi haluan mainita Kansallisarkiston avuliaan henkilökunnan, joka teki huomattavasti töitä tilaamani materiaalin löytämiseksi – sitä ei aina ollut helppo paikallistaa. Samaten kirjastojen

kysy kirjastonhoitajalta -palvelu osoittautui kirjoittajalle suureksi avuksi. Se on erinomainen keksintö. Haluan myös esittää parhaimmat kiitokseni Lahden kaupunginmuseolle, joka antoi Saksalan kotiarkiston hienot valokuvat veloituksetta tutkimukseni käyttöön. Niistä syntyi julkaisun henki. Kiitos myös toimittaja Kalle Puttoselle avusta.

Haluan vielä kiittää perhettäni, erityisesti vaimoani, joka jakaa tukea ja avustaa erinomaisena oikolukijana ja kommentoijana tällaisessakin harrastuksessa, vaikka se vaatii jatkuvasti henkistä poissoloa. Maisteri oli niin mielenkiintoinen henkilö, että jämähdin usein tuntikausiksi kirjoituspöydän ääreen. Se, mikä jäi kirjoitustyössä harmittamaan minua, oli se, että valtaosa kertomuksesta täytyi perustaa kylmiin faktoihin, sillä maisteri ei pitänyt päiväkirjaa, eikä kirjoittanut kirjeitä – eikä testamenttiakaan. Kirjoittamisessa olisi ollut merkittävä apu lukea maisterin henkilökohtaisia mielipiteitä ja arvioida hänen tuntemuksiaan. Nyt se ei ollut mahdollista. Toivon silti, että tarinalla on lukijalle annettavaa – *maisterin muistoa kunnioittaen*.

Sundomissa syksyllä 2019

Erkki K. Laitinen

Lisäys toiseen painokseen syksyllä 2020

Kirjoitin tuossa edellä, ettei Saksalan maisteri kirjoittanut kirjeitä. Se ei pidä paikkaansa. Kirjan ilmestymisen jälkeen kotitaloni ullakolta löytyi vanhempieni jälkeen jääneitä papereita. Niiden joukossa oli maisterin isälleni lähettämä kirje ja kymmenkunta täyteen kirjoitettua postikorttia. Nämä kaikki oli lähetetty vuoden 1936 aikana Kokemäeltä. *Maisteri oli siis ahkera kirjoittaja!* Tämä materiaali valaisee hyvin maisterin persoonaa, joten olen laittanut kortit liitteeksi tähän toiseen painokseen ja kommentoinut tekstissä maisterin 16.4.1936 päivättyä kirjettä.

Erkki K. Laitinen

1. Johdanto

Saksalan maisteriksi kutsuttu Martti Elias Saksala (s. 26.12.1903, k. 28.10.1973) oli mystinen mies, joka kuoli yllättäen pari kuukautta ennen kuin ehti täyttää 70 vuotta. Maisterin 70-vuotisjuhlan kunniaksi suunnittelema harvinainen ulkomaanmatkakin jäi tekemättä. Martti Saksala oli monella tavalla kiinnostava persoonallisuus, täynnä ristiriitaisuuksia sekä ulkoisesti että sisäisesti. Hän oli pitkä, koukkunenäinen, vanhemmiten jo roteva mies, jolla kuitenkin oli naismaisen kimakka, falsettomainen ääni. Hän oli rikas, miljonääri, aikanaan Lahden rikkain mies, mutta kituutti viimeiset vuosikymmenet köyhän miehen elämää. Nuorena miehenä hänellä oli yleensä päällään hieno liivipuku solmioineen, vanhemmiten hän saattoi pukeutua ryysyihin ja alennusmyynneistä hankkimiinsa kenkiin.

Hän oli nuuka ja tarkka mies, joka osti aina sieltä, mistä sai halvimalla – tai jätti ostamatta. Samalla hän oli suuri ja antelias hyväntekijä, joka rahoitti monen lahjakkaan nuoren opiskelua ja peri omistamistaan asunnoista vain nimellistä vuokraa. Hän karkotti omenavarkaissa olevat lapset omenatarhastaan, mutta rakasti silti lapsia ja kohteli heitä hienosti. Hän ajoi rahanpyytäjät pois kotoaan, mutta takasi kuitenkin monien tuttaviansa lainat. Hän oli yksinäinen, mutta kuitenkin sosiaalinen mies, sukunsa viimeinen, jolle testamentin laatiminen oli liian kallista, mutta jonka koko valtava omaisuus kuoleman jälkeen meni valtiolle. Suomen valtio sai Martti Elias Saksalan omaisuudesta suurimman siihen asti saamansa perinnön.

Martti Saksalan suku hallitsi alun perin Lahden kylässä sijaitsevaa Iso-Saksalan tilaa vuodesta 1620 asti. Se oli suuri ja vauras sukutila, jossa ei koettu puutetta vaikeinakaan aikoina. Martti Elias syntyi vuonna 1903 perheeseen, johon syntyi yhteensä kuusi lasta, joista kaksi kuoli jo lapsena ja yksi nuorena. Ellen Helena, Elli, oli Martin isosisko ja Kaarlo Kristian pikkuveli, jotka elivät vanhemmiksi. Martti oli murrosikäinen, kun Lahdessakin koettiin kaksi sotaa, ensimmäinen maailmansota sekä sen loppuvaiheessa raskas ja verinen sisällissota. Sisällissodan pommituksissa vuonna 1918 keskeisellä paikalla Lahden rautatieaseman takana sijainnut Iso-Saksalan kotitalo ja sitä ympäröivät piharakennukset tuhoutuivat ja

paloivat. Palaneen talon tilalle Anttilanmäen kalliolle rakennettiin uusi, taitekattoinen päärakennus, jossa Martti Elias eli lapsuuden ja nuoruuden lisäksi myös viimeiset vuosikymmenensä. Martti Saksala kirjoitti ylioppilaaksi Lahden Yhteislyseossa vuonna 1924 ja opiskeli sen jälkeen Helsingin yliopistossa maatalous- ja metsätieteitä. Hän valmistui joulukuussa 1928 maatalous- ja metsätieteiden kandidaatiksi ja nimitettiin seuraavana vuonna tilapäiseksi apulaisopettajaksi Kokemäen tietopuoliseen meijeri-kouluun. Siellä Martti lopetti opettajantehtävät vasta vuosia sen jälkeen, kun sekä isä ja äiti että veli Kaarlo Kristian olivat kuolleet ja hän oli ottanut viimeisen elossa olevan sisaruksensa Ellin kanssa haltuunsa Iso-Saksalan tilan vuonna 1941. Ennestään Martti Elias omisti perintönä saamansa Kylä-Eskolan tilan Hollolassa. Kun pidetty isosisko Ellikin kuoli vuonna 1969, suvun koko valtava omaisuus siirtyi pikkuveljen, Martti Eliaksen omistukseen.

Martti Elias Saksalan elämä vaikuttaa näin kerrottuna olleen tavanomainen ja väritön – mitä se ei kuitenkaan ollut. Saksalan maisteri oli varsin omalaatuinen ja värikäs persoona, josta vieläkin elää kymmeniä tarinoita, jotka vahvistavat mystiikkaa miehen ympärillä. Eräät tarinat liittyvät häntä, rikasta poikamiestä, innokkaasti kosiskelleisiin naisiin. Tästä aihepiiristä on myös tehty Anttilanmäen kesäteatterissa elokuussa 2018 esitetty Timo Taulon kirjoittama ja ohjaama suuren suosion saavuttanut näytelmä – Saksalan maisterin omenatarha. Näytelmä sijoittuu Anttilanmäelle kesään 1959, jolloin Saksalan maisterin taloudenhoitaja Tyne Lindqvist yritti näytelmässä suojella isäntäänsä huonoilta naisilta.¹ Todellisuudessa maisteri itse vanhemmiten karkotti vihaisesti luotaan innokkaita liehittelijöitä, joiden hän uskoi vain kärkeänsä hänen omaisuuttaan. Saksalan maisteri ei kuitenkaan aina ollut ollut poikamies – hän oli vuosina 1937–1938 naimisissa Katri Aino Virran kanssa, mutta avioliitto hänen kanssaan kesti jostakin syystä vain alle vuoden. Sotajuttuja Martti Saksalasta ei sen sijaan kerrota. Ensimmäisen maailmansodan aikana hän oli liian nuori sotaan ja toisen maailmansodan aikana jo sen verran iäkäs, että kuului nostoväkeen, eikä siten enää joutunut rintamalle. Mutta Martti Saksalasta juttuja riittää, osa tosia, osa keksittyjä tai ainakin liioitellen kerrottuja.

¹ Kun Saksalan maisteri tapasi naisen, jolla oli kettupuuhka. Ks. <https://www.ainopuistonteatteri.fi/saksalan-maisteri/>

Kirjassa esitellään Lahden seudulla vaikuttaneen Martti Elias Saksalan (s. 26.12.1903, k. 28.10.1973), Saksalan maisterin, henkilöhistoria. Martti Saksala oli monella tavalla merkittävä ja ristiriitainen mies. Saksalan maisteri oli eräs Lahden rikkaimmista miehistä, mutta monien varakkaiden tapaan kitsas ja piti päällään tavallisesti loppuun kuluneita vaatteita. - Voi, voi kun on kallista, oli maisterin tuttu lause. Hän oli kuitenkin myös antelias, ystävällinen mies, joka auliisti takasi tuttaviansa lainoja. Hän omisti Lahdessa suuren määrän osakehuoneistoja ja tontteja, joille hän asetti vain nimellisen vuokran tukeakseen vähävaraisia tuttaviaan.

Maisterin elämä ei kuitenkaan ollut pelkkää ruusuilla tanssimista. Nuoruudessa hänen kotitilansa rakennukset tuhoutuivat sisällissodan tykkitulessa. Navetasta ulos päästetyt lehmät ammuttiin Lahden keskustan kaduille. Martti Saksala valmistui maatalous- ja metsätieteiden kandidaatiksi Helsingin yliopistosta 1928 ja loi sen jälkeen pitkän uran meijerialouden opettajana Kokemäellä. Maisteri ehti myös naimisiin 1937, mutta avioliitto kariutui kestätyään alle vuoden. Lapsia ei lyhyestä avioliitosta syntynyt. Martti Saksalalla oli jo siihen aikaan hallussaan Kylä-Eskolan maatila Hollolassa, jonka lisäksi hän peri sisarensa kanssa 1941 Iso-Saksalan tilan Lahden keskustasta. Martti Saksala kuoli sydänkohtaukseen vaatimattomassa vinttikamarissaan 1973. Häneltä jäi valtava omaisuus, joka perillisten puuttuessa meni valtiolle.

Kirjassa käytetään runsaasti ennen julkaisematonta materiaalia Saksalan maisterista. Kirjan kirjoittaja Erkki K. Laitinen on Vaasan yliopiston emeritusprofessori ja kotoisin Lahdesta.

Kansikuva: Iso-Saksalan rakennusten rauniot 1918 (Lahden kaupunginmuseo)

